

“Bildiklərimizdən danışaq”

(Əvvəli səhifə 10-da)

Ə.Kərim, F.Sadiq, F.Qoca, İ.İsmayılzadə, V.Səmədoğlu və başqalarına. Sərbəst şeirin bizim ədəbiyyatımızdakı ənənəsi məsələsindən danışmağa başlasaq saatlar çəkəcək.

Gərək “Orxan Yenisey” abidəsinə, “Dədə Qorqud”a gedib çıxaq və qayıdıb Kəramətdə dayanaq. Adlarını çəkdiyiniz müəlliflərin hər üçünün özünəməxsus “sərbəst”i olub. R.Rzadə daha siyasi və ictimai, Ə.Kərimdə lirik və tarixi-ənənəvi və s. V.Səmədoğluda isə daha çox “lirik mən”ə qulaq asan “sərbəst”...

- Bu gün sərbəst şeirin yaygınlaşmasında V.Səmədoğlunun rolu varmı, eləcə də sərbəst şeirdə onun poetik təsiri nə dərəcədə hiss olunur?

dövrələrində hər şey yüksək səviyyədə olsun?

- Fərid, o heyranlıq olmasaydı kitab alınmazdı. Amma mən əksini düşünürəm. O zaman kitabə “ön söz” yazan Nizami Cəfərov mənim haqqımda yazmışdı ki, “İradə Musayeva cavan olmasına baxmayaraq, kifayət qədər mükəmməl bir tədqiqatçı üslubu nümayiş etdirir. Onun mülahizələri sistemli, biri digərindən törəyən və çox hallarda konseptualdır. Müəllif müasir ədəbiyyatşünaslığın “dili”nə bələddir, o “dil”də rahat danışır, ümumiyyətlə, poeziyanı yaxşı duyur... Və mənim fikrimcə, ən üstün cəhəti bir də ondan ibarətdir ki, Vaqif Səmədoğlunun cazibədar, oxucunun ruhunu çalan, adamı “yolundan çıxaran” poeziyası müəllifin tədqiqatçı təmkinini, demək olar ki, zədələmir. İradə Musayeva bu gün üçün yox, tarix üçün yazdığını unutmur.

Vaqif Səmədoğlunun şerlərini, ümumiyyətlə, yaradıcılığını izah etmək, təhlilə çəkmək çətindir. Onun

Başımın üstündə şam qozaları.

Haçansa, hardasa, yada düşəcək, Ən sərsəm bir gecə, ən axmaq səhər.

Beşikdən çıxdığın neçə əsr olar?

“Zatıqırıq etibar” - ifadəsinin mənasını təsəvvürə belə gətirmək olmur. Məsələ odandır ki, “etibarsız” və “zati qırıq” sözləri mənaca yaxın olsa da, bu sözlərdən birini digəri üçün sifət rolunda işlətmək mümkün deyil. Və yaxud “təngnəfəs tale” (?) “sınıq əlli gündüz” (?) Bizcə bu sözlər düzgün seçilmədiyi üçün, fikir də mücərrəd, qeyri-təbii və dolaşıqdır. Yuxarıda misal gətirdiyimiz şeirlərdən birində (“Soyuqlar düşəli kiçilib yaman, Yekəpər arzular, böyük ümidlər”) fikir aydınlıq (pis günlərin ümitsizliyi böyük-böyük arzuları xırdalayır, kiçildir) ancaq yerində işləməyən bir söz - “yekəpər” (?) şeirin mənasını da, ritmin, ahəngini də altüst edir. Şeirlərinin birində - “Arzuların

larındakı Vaqiflə şeirlərindəki Vaqif sanki bir-birinə bənzəmədi. Qısa, cillanmış və “suyu sıxılıb çıxarılmış” şeirləri oxumaq oxucuya zövq verir. Öz yaradıcılığına oxucunun gözü ilə də baxmaq məsələsi var burada. Hiss olunur ki, çoxlarının “heyifdi” deyib bir-birinə caladığı uzun-uzadı parçaları Vaqif rahatca kəşib ata bilirdi. Pafos onun şeirlərində demək olar ki yox dərəcəsinədir. Poetika var, emosionallıq var, lirizm var, amma pafos - köpük yoxdur. O, poetik sözünü çox zaman aforizm səviyyəsində deməyi xoşlayırdı. Məsələn, “Qul quldar olacaqsız, azadlıq yalan imiş...” , “Ölüm gəlir, ömür sonun mübarək” və s.

- Onun heca şeirindəki sərbəstlikdən danışmağınız maraqlı olar...

- Ümumiyyətlə, Vaqifin şeir yaratmaq prinsiplərində şeirin texniki qadalarına tabe olmaq məsələsi yox idi. Onun şeirlərində sərbəstlə hecanın vəhdəti daha çox hiss olunur. Hər ikisində ilhama azadlıq verirdi, yaşantısının diktəsini pıçıldayırdı. Yaşantısını şeirləşdirirdi. Cazla sazın eyni dərəcədə vurğunu olan insan aşiq “hecası” ilə məsələn, Uitmen “sərbəsti”ni də eyni ovqatla poetik çevrəyə gətirə bilirdi. Vaqifin “hecası” məlum “döyənək” qafiyəli, şablon tərənnüm metodlarına əsaslanan “heca” deyildi.

Bir gün dəli olacağam, İcaza versələr əgər. Gedəcəyəm baş götürüb, Evimizdən səhər-səhər...

Söylərdə öz-özümə ürək verib susacağam. Söylüşləri yaxam üstən Orden kimi asacağam.

Görürsünüz, aşiq intonasiası var, amma mənada modern ifadə tərzini, ki-nayə, kəskin siyasi detal və s.

- Nədənə elə düşünürəm ki, Səməd Vurğun və Rəsul Rza mübarizəsi Vaqif Səmədoğlu yaradıcılığında “barışdı”, çulğaşdı. Siz necə düşünürsünüz?

- Elə bayaqdan çəkdiyimiz misallar buna əyani sübutdur. Onun yaradıcılığında ənənə və modernlik birleşdi və şeirimizdə Vaqif Səmədoğlu bayrağını ucaltdı...

- Poeziyamıza özünəironiya və özünətenqid bu gün, çoxalıb. “Mən əclafam”, “xəyanətkaram” və s. ifadələr yenilik sayılır, cəsarət kimi qəbul olunur. Ancaq özünü tenqid, Sokrat kinayəsi Vaqif Səmədoğlu yaradıcılığında daha geniş vüsət alıb.

- Bəli... Siz deyənler guya etiraf, səmimiyyətdir... ancaq əslində elə səslənə də elə qəbul olunmur. Hətta, özünə hər kəlməbaşı “səyən” deyənlər də çoxalıb... Amma tenqidçilərdən biri məsələni ciddiləşdirib o adamın “xəyanətkar”, “əclaf” və “səy” olduğunu ciddi-ciddi araşdırıb ədəbiyyatşünaslıq dilində sübut etsə, dünyanı dağıdacaqlar ki, yox, mən dahiyəm... Öz ələmlərində bunu “ədəbi priyom” hesab edirlər.

Qoqulun, Dostoyevskinin, Tolstoyun kəndli obrazları adətən ibadət zamanı deyirdi: “İlahi, mənə - səfeh və günahkar qulunu bağışla”. Bu etirafda səmimiyyət var... Vaqif isə öz şəxsiyyətiindən deyil, ümumiyyətlə, insan şəxsiyyətiindən danışdı. Vaqifin kədəri, etirafı, qorxusu, sevgisi, günahı hamıya doğmadı.

O bayrağın kölgəsində Bax həmin o yalnız tində, Xam dünyanın yedəyində, tamam sərxoş, it günündə, Adamsızlıq sifətində, Adam nədir bir itin də, it canında bir bitin də xoşuna gəlmədim onda Azadlıqdan dəm vuranda...

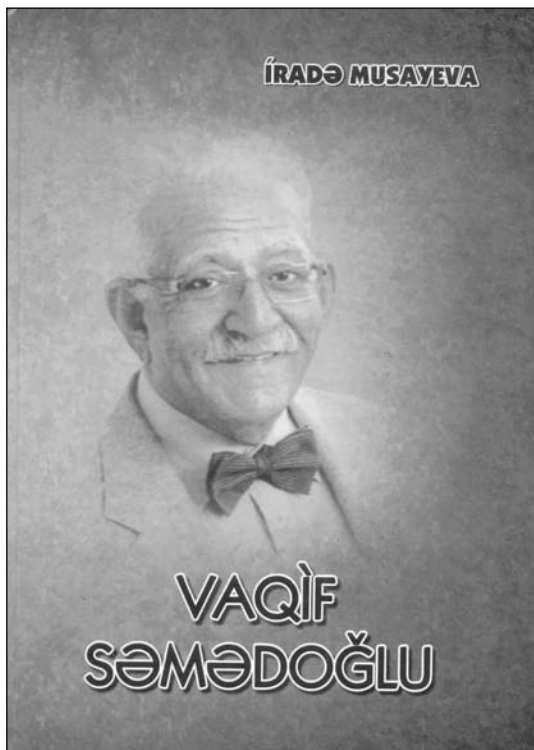
- Son sual: şeirlərini oxuyub özünü tanımasaydınız Vaqif Səmədoğlunun şeirlərinə əsasən sözlə portretini necə çəkərdiniz?

- Nə vaxtsa bu dünyaya bir dəfə də gəlmiş, dünyaya bələd, həyata vurğun pessimist Vaqif Səmədoğlu...

Fərid Hüseyn

Həyata vurğun pessimist Vaqif Səmədoğlu

Ədəbi tənqidçi İradə Musayeva: “Vaqif Səmədoğlu deyirdi ki, 39-da doğuldum, 37-də tutuldum. O repressiyanın bətnindən keçib gəlmişdi...”

haqqında yazmaq tək intellektual səviyyə tələb etmir, Vaqifi olduğu kimi görmək və göstərmək üçün ən azı gərək o tipli şeirlər modelində həyəcanlana, hisslər keçirə biləsən”.

- Vaqif müəllimin qafiyə lüğətindən də yazmısınız, ancaq mənə, onda əksər sərbəst yazan şairlər kimi daha çox qulaq qafiyələridir. Qulaq qafiyələrinə bəzən “süni qafiyələr” də deyirlər. Onun bəzən uğursuz qafiyələri də olurdu, mənə onun şeirlərində əsas ritm idi.

- Kitabda Vaqif Səmədoğlunun bəzi şeirləri ilə bağlı tənqidi hissəni oxuyaram:

Vaqifin şeirlərində mənası geniş oxucu kütləsi üçün aydın olmayan sözlərdə rastlaşdıq:

doğulan gündən açılmayanda gözleri” - deyimini kor, bir az da ifrata varsaq şikəst doğulan arzular mənasında başa düşmüşdük. Burada “həyata keçməyən arzu” anlamının olduqca gözəl, poetik, fəlsəfi çalarlarını görürük. “Yekəpər” sözü isə belə bir zənginlikdən uzaqdır və işləndiyi misrada kobud, uyarsız səslənir. Elə həmin bəndədəki, yenə də yerində işlədilməyən “yazıq duman” ifadəsi ilə müəllifin duman obrazı ilə bağlı başqa misralarını müqayisə edək:

Gəl seyrəlmə, ulu duman, Dağların yuxusu duman...

Duman Allaha yetməmiş duatak enib aşığı, yayılıb gölün üstünə.

Ey bu yolların yolçusu, ey yetim doğulan insan, bir ora bax sırğa kimi düşür yerə kar baxtının qulağından, sal qayadan duman-duman...

Bu şeirlərdən birində dumanı dağların yuxusuna, digərində Allaha yetməmiş dualara, üçüncüdə isə sal qayadan daman suya bənzədir. Gördüyümüz kimi bu şeirlərin hamısında duman obrazlı dillə təsvir olunub.

“Nə şeytan, nə mələk, nə haramzadə” (s. 396) misrasındakı mələk və şeytan sözləri ilə bərabər işlənən “haramzadə” sözü ilk oxunuşdadaca hiss olunur ki, ikinci misradakı “doğma ada”-ifadəsi ilə qafiyələnmə xatirinə seçilib. Çünki həmin söz işləndiyi misranı, bütövlükdə bəndəyə mənə, məzmun baxımından tamamlaya bilmir.

“Yorğun güllə”- də uğursuzdur. Güllə partlayışı həmişə gözlənilməz və qəfil olur. (Hətta atəş açanın ovqatından asılı olmayaraq). Ona görə də yorğunluğuna heç cürə “güllə”yə aid etmək olmur.

“Axmaq səhər”- də bu qəbildəndir, onu da izah etməyə ehtiyac yoxdur.

“Beşikdən çıxdığın neçə əsr olar?” - misrası isə bütövlükdə poetiklikdən, Vaqif poeziyasına xas olan poetik ov-sundan mərhumdur.

- Ona qədər ki, sərbəst şeirlərdə sadalanmalar yolu ilə artan antitezalar, bənzətmələr hədsiz idi. Vaqif Səmədoğlunun şeirlərinin sevilməsində lakonikliyin, minimalizimin rolu, sizcə, nə qədərdir?

- Vaqif Səmədoğlunun xarakteri poeziyasında çox zaman olduğu kimi əks-səda verirdi və qəribədir ki, dram-

fikirilər təntiyib, ustalıq bir-bir

yaxud:

Gecə düşən kimi sız sirkənliyi Ya külək tərpedir, ya da ki, ilan.

“Ustalıq” və “sirkənliyi” sözü məzmunun açılmasına mane olur.

Bundan başqa, bəzi şeirlərdə uğursuz, yerində işlədilməyən, ona görə də aid olduğu sözü də təsirdən salan, bəzən şeir dili üçün yararsız, poetik olmayan, mənsub olduğu şeirin ahənginə, ritminə uymayan söz və ifadələr də diqqəti cəlb etdi. Məsələn:

Zatı qırıq imiş etibarın da

Adam var taleyi təngnəfəsdir.

Anamın gecəsi səksəkəlidir, Anamın gündüzü sınıq əllidir.

Soyuqlar düşəli kiçilib yaman, Yekəpər arzular, böyük ümidlər. Pişik gözələrində yazıq bir duman Zilə qalxa bilmir hürəndə itlər.

Bir gün arxalanmır bir ötən günə, Nə tanış sifətə, nə doğma ada. Gəlmir, gələ bilmir kəməyə yenə Nə mələk, nə şeytan, nə haramzadə...

Yorğun güllə kimi partlayır hərdən

- Bu gün “sərbəst şeir” adına dedi-yininizin hamısı sərbəst şeir hesab olunmur. Qayda-qanunsuzluq, özbaşınalıq olan yerdə şeirdən söhbət gedə bilməz. Sözlərin “tərbiyəsizcəsinə”, özbaşına açılıb buraxıldığı hər alt-alta düzül-müş söz tayasına şeir deməyin, lütfən. Əruzda hecaların uzunluğu, qısalığı, hecada qafiyə və heca saylarının düzgünlüyü əsas texniki, forma şərtidir, sərbəstdə həm qafiyə, həm də tarazlı ahəngə əsaslanan ritm, intonasiası əsas şərtir. Sənin bir sözdən ibarət misranla 6-7 sözdən ibarət misranın ahəng, intonasiası, ritm və mənə uyurluğu pozulmamalıdır. Sərbəstdə yazmaq əslində çox çətindir. Həddindən artıq şair olmalısın ki, bu şeir şəklində işləyə biləsən. Məsələn:

Allah, nə var, nə yox? Məndən nə xəbər var? gecələri özüm sayaram, Üzümə açılacaq, neçə səhər var? Bəyanəcəksənmi mənə, bəndəni hansı gözle görəcəksən? Allah, özüm gəlir, Ya kimisə göndərəcəksən?

- Tədqiqatınızı tam oxudum, ancaq V.Səmədoğlu yaradıcılığına daha çox heyranlığınızı ifadə etməsiniz və təbii ki, yaxşı da araşdırmısınız. Ancaq nədənə elə bildim tənqid eləməyə çəkinməsiniz, axı ola bil-məz ki, onun yaradıcılığının bütün